

Ontwikkelingen in internationale harmonisatie

Prof. Dr. L.G. van der Tas

THEMA

1 Inleiding

Het is dit jaar 505 jaar geleden dat Pacioli zijn 'Summa de arithmetica geometria proportioni et proportionalita' publiceerde. Niet dat Pacioli de uitvinder van het dubbel boekhouden was. Hij heeft er echter wel voor gezorgd dat het werd gepopulariseerd en een breed verspreidingsgebied kreeg. Het is frappant te zien hoe wij in Europa (en daarbuiten) in die tijd zo opvallend eensgezind waren over de fundamente van accounting, het boekhouden. Hoe anders is/was dat in de tweede helft van deze eeuw. Ieder land heeft zijn eigen regels voor boekhouden en financiële verslaggeving. Er is een verhit technisch en politiek debat op verschillende niveaus voor nodig om voor bepaalde categorieën ondernemingen in bepaalde landen de regels te laten 'convergeren'. Het is met name de internationalisatie of globalisering van het bedrijfsleven en de kapitaalmarkten in het bijzonder die de motor zijn achter deze ontwikkeling waarmee wij de volgende eeuw zullen ingaan. In deze bijdrage wordt een kort overzicht geschetst van de achtergronden van deze verschillen, de voor- en nadelen van harmonisatie en de organisaties die actief zijn op het gebied van harmonisatie, en wordt een evaluatie verricht van deze activiteiten en een blik in de toekomst geworpen.

2 Achtergronden diversiteit

Het is niet zo verwonderlijk dat de ontwikkelingen in de verschillende landen zo verschillend verliepen. Immers, er was nauwelijks samenwerking of coördinatie. Aan het eind van de vorige eeuw ontstonden de eerste wettelijke regels in diverse Europese landen. Deze waren zeer globaal.

De eerste enigszins gedetailleerde voorschriften voor waardering en winstbepaling vinden wij met name in de door de overheid gereguleerde bedrijfstakken, aangezien de financiële verslaggeving van invloed was op prijsstelling, bijdragen van de overheid, enzovoort. Het duurde echter tot het midden van deze eeuw voordat sprake was van enigszins gedetailleerde voorschriften voor waardering en winstbepaling, modellen voor de jaarrekening enzovoort, voor het algemene bedrijfsleven. In de meeste handboeken vinden wij hetzelfde rijtje verklarende variabelen voor de ontstane verschillen tussen nationale regels:

- cultuur;
- juridisch systeem;
- belangrijkste financiers (publieke kapitaalmarkt versus onderhandse markt of familie);
- belastingen;
- de rol van het accountantsberoep;
- inflatie;
- theorie;
- ongelukjes.

Ook in de meeste handboeken vinden we de bekende classificaties van landen.

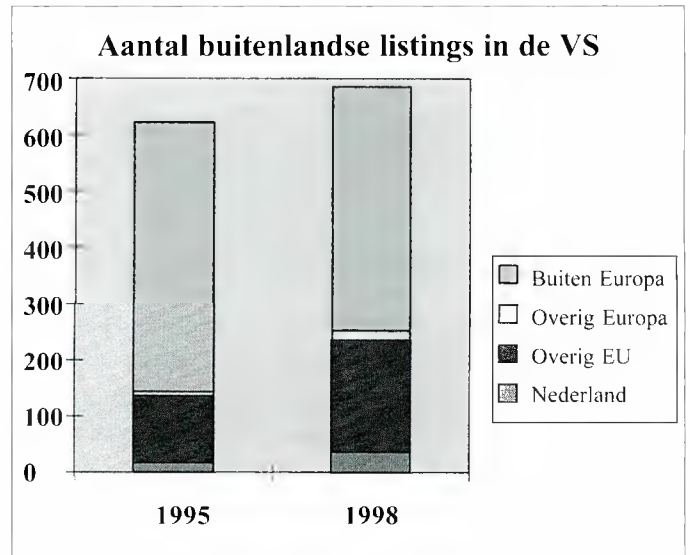
Hoewel deze verklarende variabelen en classificatie veel inzicht geven in de ontwikke-

Prof. Dr. L.G. van der Tas RA is partner bij Ernst & Young Accountants te Rotterdam en hoogleraar Externe Berichtgeving aan de Faculteit Bedrijfskunde van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hij was twee jaar werkzaam bij de Europese Commissie op het terrein van harmonisatie van de externe verslaggeving en het accountantsberoep en is lid van het Standing Interpretations Committee van het International Accounting Standards Committee.

ling van de regels en praktijk van verslaggeving in diverse landen, moet worden geconstateerd dat deze niet goed meer de huidige situatie weergeven. De scheidslijnen lopen steeds minder langs landsgrenzen en steeds meer door landen heen tussen verschillende categorieën ondernemingen en soorten jaarrekeningen. Voorbeelden van deze ontwikkeling zijn het feit dat in een aantal landen onderscheid wordt gemaakt tussen de geconsolideerde en de enkelvoudige jaarrekening. In de geconsolideerde jaarrekening wordt dan, in tegenstelling tot de enkelvoudige jaarrekening, de mogelijkheid geboden andere of zelfs buitenlandse of internationale verslaggevingsregels toe te passen. Ook zien wij recentelijk in België, Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg en Oostenrijk de mogelijkheid ontstaan voor ter beurze genoteerde ondernemingen (onder voorwaarden) om IAS of US GAAP toe te passen. Nobes en Parker (1998, p. 61) hebben op basis van deze ontwikkelingen hun classificatie volledig omgegooid en deze loopt nu niet meer uitsluitend langs de lijnen van landen.

Wat heeft deze verandering veroorzaakt? In belangrijke mate zijn het de ontwikkelingen op de internationale kapitaalmarkt die hieraan ten grondslag liggen. Landen waarin ondernemingen traditioneel gesloten zijn wat betreft hun financiering (zoals Duitsland, Frankrijk, Japan) zien meer en meer de voordelen van een internationale open kapitaalmarkt en constateren dat daartegenover staat dat transparantie en openheid zal moeten worden geboden, ook in het financiële verslag. Waarom ontstaat er dan een schisma binnen landen? Als belangrijkste oorzaken kunnen hier worden genoemd belastingen en privacy. Het doel en de functie van de fiscale aangifte lopen niet noodzakelijkerwijs parallel met het doel en de functie van het financiële verslag. In die landen waar de fiscus een dwingend verband legt tussen beide verantwoordingen zal het management in eerste instantie geneigd zijn te handelen in het belang van de onderneming om zo weinig mogelijk, dan wel zo laat mogelijk belasting te betalen. Dat dit kan leiden tot weinig transparante verslaggeving is dan minder relevant, tenzij er een groot belang is aan de andere zijde in de vorm van afhankelijkheid van de (internationale) kapitaalmarkt die onvoldoende transparante verslaggeving kan afstraffen met hogere geëiste

rendementen en dus hogere 'firm's cost of capital'. Het toenemend beroep van met name Europese ondernemingen op buitenlandse kapitaalmarkten kan worden geïllustreerd aan de hand van een grafiek. Deze grafiek (zie figuur 1) toont het aantal buitenlandse ondernemingen dat aan een Amerikaanse beurs was genoteerd in 1995 en 1998. Met name de Europese ondernemingen zijn in groten getale naar de VS getogen. Daarbij behoort Nederland tot de grootste stijgers.

Figuur 1: Aantal niet-VS ondernemingen met listing in de VS

Deze ondernemingen concurreren op een financiële markt die transparante, relevante financiële verslaggeving eist. Er dient zich dus een dilemma aan, dat deze ondernemingen proberen op te lossen door in de geconsolideerde jaarrekening niet langer lokale, op fiscaliteit gerichte, verslaggevingsnormen te hanteren, maar buitenlandse of internationale normen. Dit verklaart de uiteenlopende ontwikkeling binnen landen tussen beursgenoteerde en niet-beursgenoteerde ondernemingen.

Deze ontwikkeling kan voor grote niet-beursgenoteerde ondernemingen relevant zijn. Hun jaarrekeningen zijn niet langer zonder meer vergelijkbaar met de beursgenoteerde ondernemingen in het eigen land. Bovendien kan het zijn dat de omvang van de informatie beduidend minder is. Dit kan ertoe leiden dat deze grote niet-beursgenoteerde ondernemingen eveneens overstappen op buitenlandse of internationale normen. Een tweede scheiding dient zich aan, namelijk tussen grote en kleine ondernemingen.

3 Voor- en nadelen van internationale harmonisatie

Het woord harmonisatie kan in diverse betekenissen worden gehanteerd. Ook zegt het nauwelijks iets over de gradatie van het naar elkaar toe bewegen van zaken. Een extreme vorm van harmonisatie is uniformiteit. Echter, allerlei minder vergaande gradaties zijn denkbaar. Over het algemeen is een gebruikelijke definitie van harmonie dat ondernemingen vergelijkbare transacties en gebeurtenissen onder vergelijkbare omstandigheden op dezelfde manier verwerken. Ook betekent het over het algemeen dat alle ondernemingen bepaalde minimuminformatie met een bepaalde minimumdetailering opnemen in hun jaarrekening, uiteraard voorzover relevant. Hiermee blijft in het midden wanneer sprake is van vergelijkbare transacties en gebeurtenissen en vergelijkbare omstandigheden, en welke informatie minimaal benodigd is.

De voordelen van internationale harmonisatie van financiële verslaggeving zijn voor de hand liggend:

- het vergemakkelijkt de analyse en vergelijkbaarheid van financiële verslagen over de grenzen heen; dit kan leiden tot lagere 'firm's cost of capital' voor effectenuitgevende instellingen;
- het vermindert de kosten van het opstellen van financiële verslagen door ondernemingen die in meer dan één land verslaggevingsverplichtingen hebben;
- het bespaart werk en kosten voor nationale standard setters. In sommige landen heeft de ontwikkeling van IAS geleid tot het niet oprichten, dan wel afschaffen van een nationale standard setter;
- het vermindert de kosten van het trainen van personeel voor multinationals en in bepaalde gevallen accountantskantoren.

Het zal de lezer zijn opgevallen dat sommige voordelen voortvloeien uit de harmonisatie van financiële verslagen en dat sommige voordelen voortvloeien uit de harmonisatie van accounting standards.

Tegenover de voordelen staan enkele nadelen, hoewel sommigen hier niet zozeer zullen willen spreken van nadelen:

- internationale harmonisatie vermindert de autonomie op regionaal en nationaal niveau; dit wordt door sommigen als hinderlijk ervaren;
- internationale standaarden kunnen onvoldoende rekening houden met specifieke omstandigheden in individuele regio's of landen;
- op internationaal niveau kan het besluitvormingsproces trager verlopen dan op nationaal niveau;
- in sommige landen bestaat een sterke band tussen financiële verslaggeving en de fiscale aangifte. De toepassing van internationale normen kan daarmee dus tot fiscale nadelen leiden.

De eerder genoemde tendens waarbij de scheidslijnen tussen verschillende accounting systems niet langer loopt tussen landen, maar tussen categorieën ondernemingen sluit hierbij aan. Voor ondernemingen die uitsluitend nationaal actief zijn spelen sommige voordelen niet, of zijn minder belangrijk. Daar staat tegenover dat het feit dat internationale normen minder aansluiten bij de nationale omstandigheden belangrijk is. Hetzelfde geldt voor mogelijke fiscale nadelen. Voor beursgenoteerde ondernemingen, internationaal actieve ondernemingen en met name ondernemingen met notering buiten het eigen land wegen de voordelen van internationale harmonisatie (en internationale standaarden) zwaar en zijn de nadelen minder belangrijk.

Dat voor steeds grotere groepen ondernemingen, maar ook gebruikers van financiële verslagen, de voordelen steeds belangrijker worden blijkt uit de diverse statistieken over cross-border listings, cross-border capital transfers, cross-border capital raised. Op de website van het IASC¹ worden diverse statistieken van diverse bronnen weergegeven. In tabel 1 (zie pagina 432) wordt weergegeven de 'cross-border transactions in bonds and equities' als percentage van het bruto binnenlands product voor zes verschillende geïndustrialiseerde landen. Het gaat dus niet alleen in absolute termen om grote en stijgende bedragen, maar ook relatief ten opzichte van de nationale productie om exponentiële stijgende cijfers.

Een verdere ontwikkeling die de behoefte aan en de noodzaak tot internationale normen illustreert is het feit dat sommige beurzen in Europa

Tabel 1: Cross-border transactions in bonds and equities' als percentage van BBP (bron: Bank for International Settlements, 1998)

	1975	1980	1985	1990	1995	1996	1997
USA	4	9	35	89	135	160	213
Japan	2	8	62	119	65	79	96
Germany	5	7	33	57	172	199	253
France	-	5	21	54	187	258	313
Italy	1	1	4	27	253	470	672
Canada	3	9	27	65	189	251	358

eisen dat IAS of US GAAP wordt toegepast en dus dat de nationale standaarden van de lidstaten niet langer worden geaccepteerd. Een voorbeeld daarvan is EASDAQ, de Europese tegenhanger van het Amerikaanse NASDAQ. Voor toelating wordt geëist dat de onderneming hetzij een jaarrekening volgens IAS of US GAAP opstelt, dan wel een 'reconciliation' naar één van beide maakt. Een tweede illustratie is de steeds verdergaande samenwerking tussen de Europese effectenbeurzen waarbij openlijk wordt gesproken van een fusie. In dat geval is de relatie tussen de beurs en nationale standaarden van een land een bijna niet bestaande, en is het logisch dat gestreefd wordt naar internationale standaarden, in elk geval voor beursgenoteerde ondernemingen.

4 Organisaties die een rol spelen bij harmonisatie

In het artikel van de heer Carsberg wordt uitgebreid stilgestaan bij het werk van het IASC in het kader van de harmonisatie van de financiële verslaggeving. Ook gaat hij uitgebreid in op de relatie met de IOSCO. In dit artikel wordt met name ingegaan op de rol die andere organisaties (vaak in samenhang met het IASC) spelen. Hierbij kan onderscheid worden gemaakt tussen regionale organisaties (zoals de Europese Unie) en andere wereldwijd opererende internationale organisaties (zoals de Verenigde Naties). Ook kan men onderscheid maken tussen organisaties die daadwerkelijk internationale normen opstellen en organisaties die vooral faciliterend, dan wel sanctionerend functioneren.

4.1 Europese Unie

De Europese Unie (inclusief haar rechtsvoorgangers) was reeds actief op het terrein van de harmonisatie van de financiële verslaggeving

voordat het IASC bestond. In de jaren zestig werden de beraadslagingen gestart van wat uiteindelijk de Vierde EEG-Richtlijn zou worden die in Europa een belangrijk stempel op de financiële verslaggeving zou drukken. Het was voor veel lidstaten een novum dat alle beperkt aansprakelijke vennootschappen werden verplicht tot het opstellen en deponeren van een jaarrekening. Ook werden inhoudelijke eisen gesteld aan de jaarrekening. De Vierde EEG-Richtlijn werd gevolgd door diverse andere jaarrekeningrichtlijnen (zoals de Zevende EEG-Richtlijn voor de geconsolideerde jaarrekening, de bankenjaarrekeningrichtlijn en de verzekeringsjaarrekeningrichtlijn). De gekozen vorm (de richtlijn) bleek echter onvoldoende flexibel te zijn om te kunnen inspelen op de voortdurende wijzigingen in het denken over financiële verslaggeving en de fenomenen in het bedrijfsleven waarover gerapporteerd moet worden.

Andere mogelijkheden, zoals het introduceren van een versnelde procedure voor het doorvoeren van minder belangrijke wijzigingen in de richtlijnen, alsmede het opzetten van een Forum samen met nationale standard setters in de Europese Unie werden geprobeerd. In 1995 besloot de Europese Commissie (1995) om niet langer te proberen als Europa zelfstandig accounting standards op te stellen. In de plaats daarvan gaf zij aan haar steun te geven aan de werkzaamheden van het IASC. De lidstaten werden opgeroepen de toepassing van IAS te vergemakkelijken. In hetzelfde document onderstreepte de Europese Commissie nog eens het belang van een samenwerking tussen de EU-landen en de EU-vertegenwoordigingen in internationale organisaties zoals het IASC, teneinde de Europese standpunten op het terrein van financiële verslaggeving beter naar voren te brengen. Sinds de publicatie van dit document hebben diverse EU-lidstaten (waaronder België, Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg en Oostenrijk) specifieke wetgeving geïntroduceerd die de rechtstreekse toepassing van IAS toestaat, zij het dat het toepassingsgebied van deze wetgeving vaak beperkt wordt tot de geconsolideerde jaarrekening van beursgenoteerde ondernemingen. Daarbij geldt in alle gevallen dat niet mag worden afgeweken van de EEG-Jaarrekeningrichtlijnen. Daar waar een conflict ontstaat tussen IAS en een EEG-Richtlijn, prevaleert de laatste. Er zijn diverse publicaties van de Europese Commissie waarin wordt aangegeven welke bepalingen uit welke IAS al dan niet

strijdig zijn met de EEG-Richtlijnen (Contactcomité Jaarrekeningrichtlijnen, 1996; Europese Commissie, 1997, 1998, 1999a, 1999b, 1999c). Verwacht wordt dat op enkele punten de Vierde EEG-Richtlijn zal worden aangepast omdat deze op een fundamenteel punt strijdig is met de recent aangevaarde IAS 39. De Richtlijn staat niet toe dat beleggingen worden gewaardeerd op marktwaarde met boeking van ongerealiseerde waardemutaties naar de winst- en verliesrekening. Dit zal vermoedelijk worden aangepast.

4.2 Verenigde Naties

Nadat in 1974 binnen de VN de Commission on Transnational Corporations (CTC) werd opgericht ontstond in 1976 een werkgroep binnen de CTC die tot opdracht kreeg richtlijnen voor de financiële verslaggeving van transnational corporations op te stellen. Deze ad-hocwerkgroep werd later omgezet in een permanente intergouvernementele werkgroep van experts op het terrein van internationale standaarden voor financiële verslaggeving (ISAR). De ISAR heeft rapporten gepubliceerd over financiële verslaggeving en vrijblijvende aanbevelingen gedaan. De invloed van de ISAR, en de VN als geheel, op de internationale harmonisatie van de financiële verslaggeving is uiterst gering.

4.3 Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling

De OESO, opgericht in 1960, heeft nadat in 1975 de multinationale onderneming tot beleids-terrein werd gemaakt, aanvankelijk een beperkte rol gespeeld op het terrein van de financiële verslaggeving door multinationale ondernemingen. Verder dan een Gedragscode waarin enkele aspecten van financiële verslaggeving worden genoemd is het echter niet gekomen.

4.4 Wereldhandelsorganisatie

De WTO heeft zich niet ten doel gesteld zelf richtlijnen voor financiële verslaggeving op te stellen. Echter, zij speelt wel een belangrijke rol waar het betreft de erkenning van internationale standaarden. Reeds diverse malen is door de WTO steun uitgesproken voor het werk van het IASC. Hoewel dit niet zo indrukwekkend lijkt, zit het belang van deze steun in het feit dat in de

WTO nationale overheden zijn vertegenwoordigd. Tot dusver is er nog vrij weinig directe steun ontvangen van nationale overheden. Erkenning van de WTO is dus voor het IASC een belangrijke stap. Het kan er zelfs toe leiden dat het niet-erkennen van IAS door een land als een belemmering in het internationale verkeer zou kunnen worden beschouwd. De gevolgen van een dergelijk besluit zijn verstrekkend.

4.5 Wereldbank

De Wereldbank heeft zich recentelijk op het toneel van de internationale verslaggeving begeven door het IASC te vragen een internationale standaard voor de verslaggeving van ondernemingen in de agrarische sector op te stellen. De Wereldbank heeft daarvoor de nodige financiële ondersteuning geboden.

4.6 Overige

Er zijn diverse internationale en regionale organisaties die indirect een rol spelen in het proces van harmonisatie van de financiële verslaggeving. Daarbij gaat het veelal om organisaties van accountants, maar ook organisaties van opstellers en gebruikers van jaarrekeningen.

5 Wordt er vooruitgang geboekt?

Hoe meet men vooruitgang in internationale harmonisatie van financiële verslaggeving? Men kan deze vraag intuïtief en kwalitatief trachten te beantwoorden. Aan het eind van de jaren tachtig wordt geprobeerd methoden te ontwikkelen om de mate van (internationale) harmonisatie kwantitatief te meten (Van der Tas, 1988, onder meer gevolgd door Tay en Parker, 1992 en Archer, Delvaille en McLeay, 1995). Hierbij wordt als uitgangspunt gehanteerd dat men per accounting policy de mate van harmonie meet aan de hand van de frequentie waarmee alternatieve methoden worden gehanteerd. Uit deze onderzoeken blijkt dat zich in veel gevallen internationale harmonisatie voordoet. Echter, deze methoden lenen zich slecht om een totaaloordeel te vellen omtrent de convergentie van accounting systemen en van financiële verslagen als geheel.

Langzamerhand ontstaat de indruk dat de door de genoemde auteurs gevolgde onderzoeksbenadering

dering op de niet al te lange termijn minder zinvol zal zijn. Immers, in toenemende mate voltrekt zich een tweedeling in de internationaal door ondernemingen toegepaste accounting systemen, namelijk IAS en US GAAP. Hoewel binnen deze systemen nog wel opties bestaan, vermindert het aantal opties in snel tempo en wordt door interpretatie en steeds verdergaande detaillering de speelruimte voor de opstellers van financiële verslagen steeds minder. De verschillen tussen IAS en US GAAP worden bovendien steeds kleiner. Voorts zal het minder relevant worden om IAS en US GAAP aan de ene kant en nationale accounting systemen aan de andere kant te vergelijken omdat zij worden toegepast door verschillende categorieën ondernemingen.

De mate waarin vooruitgang wordt geboekt op het terrein van internationale harmonisatie zal dus beter kunnen worden afgemeten aan het aantal ondernemingen dat IAS, respectievelijk US GAAP toepast en de mate waarin IAS en US GAAP naar elkaar toegroeien.

Een geheel andere vraag is of de bovengeschetste ontwikkelingen leiden tot kwalitatief goede verslaggeving. Hieromtrent lopen de meningen, zoals mag worden verwacht, uiteen. Zowel IAS als US GAAP worden opgesteld vanuit ongeveer hetzelfde conceptuele raamwerk, maar soms moet dit wijken voor pragmatisme en economische of politieke belangen. Hoewel sommigen dit graag zouden zien, kan men accounting niet op één lijn stellen met de technische gegevens van een stekker en een stopcontact waarbij het er niet zozeer toe doet hoe deze eruit zien, maar wel dat iedereen dezelfde specificaties hanteert. Accounting doet veel meer een beroep op oordeelsvorming en vormt de input voor een gegevensverwerkend proces bij de lezer van het financiële verslag. De vraag is dus welke gegevens in welke vorm benodigd zijn door de gebruikers van financiële verslagen, uiteraard binnen randvoorwaarden zoals de kosten-nut-afweging en de redelijke eisen van privacy en concurrentiepositie.

De vooruitgang hangt mede samen met de geloofwaardigheid van een accounting-systeem. Deze geloofwaardigheid is afhankelijk van de adequate toepassing van de standaarden en de controle op de naleving daarvan. Het (controle-

rend) accountantsberoep heeft hier een belangrijke taak. Echter, ook andere instituties spelen hier een belangrijke rol. De geloofwaardigheid van US GAAP is mede vormgegeven door het toezicht van de Securities and Exchange Commission. Een dergelijke 'waakhond' bestaat er voor IAS (nog) niet. Mag worden aangenomen dat indien een dergelijk toezicht op de naleving van standaarden niet wordt georganiseerd, de SEC deze taak op zich zal nemen zodra het IAS zal accepteren voor buitenlandse ondernemingen? De vraag is dan hoe wij in Europa zullen moeten reageren. Zullen de (eventueel gefuseerde) Europese beurzen een vergelijkbare waakhond creëren? Hoe wordt dan voorkomen dat IAS verschillend worden uitgelegd door verschillende organisaties? Speelt het IASC daarbij zelf nog een rol? Allemaal vragen die een rol spelen bij het nadenken van het IASC over haar toekomst (IASC 1998).

Het is niet alleen het IASC dat over haar toekomst nadenkt. Voor nationale regelgevers rijst de vraag wat hun taak is nadat ook voor alle binnenlandse ondernemingen de toepassing van IAS mogelijk wordt gemaakt. Gaat het dan nog om de interpretatie van IAS in unieke, voor het land specifieke omstandigheden? En wie draagt er dan zorg voor dat IAS correct en vooral consistent worden geïnterpreteerd? Of ontstaat er een soort IAS à la carte? Aangenomen mag worden dat er altijd een rol voor nationale standard setters zal blijven. Immers, de input voor het internationale debat zal vanuit de landen moeten komen. Ook de invulling in de landen zal wellicht begeleid moeten worden. De nationale organisaties zullen voorts een rol kunnen spelen bij de naleving van IAS en de opstelling van normen voor categorieën ondernemingen waarvoor IAS niet van belang zijn of die IAS niet kunnen toepassen.

L I T E R A T U U R

- Archer, S., P. Delvaile and S. McLeay, (1995), The measurement of harmonisation and the comparability of financial statement items: within-country and between-country effects, *Accounting and Business Research*, Vol. 25, Spring 1995, pp. 67-80.
- Bank for International Settlements, (1998), *68th Annual Report*, Basel.
- Contactcomité Jaarrekeningrichtlijnen, (1996), een onderzoek

- naar de conformiteit tussen de internationale standaarden voor jaarrekeningen en de Europese jaarrekeningenrichtlijnen (XV/7003/96), Brussel.
- Europese Commissie, (1995), Mededeling van de Commissie van 14 november 1995 betreffende de harmonisatie van de jaarrekeningen: een nieuwe strategie ten aanzien van de internationale harmonisatie (COM 95(508), Brussel.
- Europese Commissie, (1997), Examination of the conformity between IAS 12 and the European accounting directives, (XV/7012/97), Brussel.
- Europese Commissie, (1998), Examination of the conformity between IAS 1 and the European Accounting Directives, Brussel 16 september.
- Europese Commissie, (1999a), Examination of the conformity between International Accounting Standards and the European Accounting Directives (XV/6005/99), Brussel, 27 april.
- Europese Commissie, (1999b), Examination of the conformity between IAS 35 and the European Accounting Directives (XV/6010/99), Brussel, 27 april.
- Europese Commissie, (1999c), Examination of the conformity between SIC-16 and the European Accounting Directives, (XV/6035/99), juni.
- International Accounting Standards Committee, (1998), *Shaping IASC for the Future*, London.
- Nobes, C.W. en R.H. Parker, (1998), *Comparative International Accounting*, 5th ed. Prentice Hall Europe, Hertfordshire.
- Tas, L.G. van der (1988), Measuring Harmonisation of Financial Reporting Practice, *Accounting and Business Research*, Vol. 18, Nr. 70, Spring 1988, pp. 157-169.
- Tay, J.S.W. and R.H. Parker, (1990), Measuring international harmonization and standardization, *Abacus*, March, p. 71-88.

NOOT

- 1 [Http://www.iasc.org.uk?frame?cen1_9.htm](http://www.iasc.org.uk?frame?cen1_9.htm).